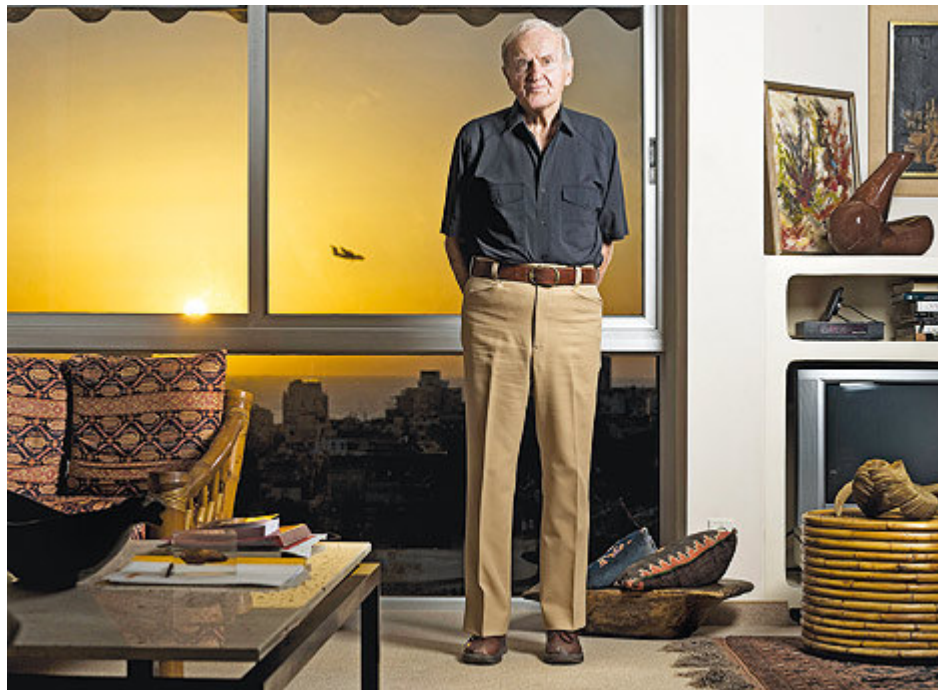

עודכן ב- 26/09/2008 00:00

קפטן אמריקה

אל שווימר, מייסד התעשייה האווירית, לא הסכים שהוליווד תעשה עליו סרט, אבל בגיל 91 הוא מוכן לספר הכל: על הברחות המטוסים הנועזות לישראל הצעירה, על חיי הזוהר והמותרות בלוס אנג'לס, על מבצע ההפיכה הכושל נגד חומייני, על ההסתבכות המפוארת בפרשת איראנגייט ועל מיזם האנרגיה המפוקפק עם בעלי "פנטהאוז". דיוקן וראיון

מאת יוסי מלמן

צילום: רלי אברהמי

אל שווימר. פרמינגר כמעט עשה עליו סרט

המפגש עם מרלן דיטריך היה בגובה עשרה ק"מ. במטוס "קוני" (קונסטליישן), בשלהי מלחמת העולם השנייה, הטיסו אל שווימר, מהנדס טיס בחיל האוויר האמריקאי וצוותו את הזמרת המהוללת, להופעות בפני חיילים אמריקאים בחזית. המפגש בין השניים בקוקפיט הסתיים בדיאלוג הבא:

"יש לי שאלה", אמר שווימר לאחר אתנחתה קצרה, "שאלה אישית".

"שאל קפטן", השיבה כוכבת הסרט "המלאך הכחול".

"האם עשית פעם אהבה בגובה כזה".

"אה, זו השאלה!" ענתה מי שהפכה לאגדה בזכות רגליה הארוכות, "אם כך, התשובה היא כן. הרבה פעמים, בהרי האלפים השוייציים", וחזרה למקומה.

קשה להאמין כי הגבר המופנם ורך הדיבור הזה קורץ מחומרים של גיבורים, אבל תולדות

חייו של אל שווימר עמוסי סיפורים עסיסיים דומים, שהיו יכולים להזין סרט מתח הוליוודי, סרט שהיה משלב הרפתקנות לשמה, עם ציונות ואהבה למדינת ישראל. סרט שגיבורו מברחי נשק, טייסים, אנשי מאפיה, מזוודות גדושות מרשרשים ירוקים, נשים יפות, ברים אפלוליים, מנות גדושות של מאצ'ואיזם ואלכוהול. הרבה אלכוהול.

לאמיתו של דבר כבר לפני כארבעים שנה הוצע לאל שווימר, מייסד התעשייה האווירית בישראל, לעשות סרט על חייו. ההצעה באה לאחר הניצחון במלחמת ששת הימים, שרומם את ישראל בדעת הקהל במערב והפך אותה ליקירת אמריקה. כארבע שנים לאחר שהפיק את רב המכר של ליאון יוריס, "אקסודוס", נכנס אוטו פרמינגר, למשרדו של שווימר בתעשייה האווירית בלוד.

דמותו של שווימר קסמה לפרמינגר, ששמע עליו כנראה מפי השחקן היהודי, לי-ג'יי קוב, שגילם ב"אקסודוס" את אחיו הבוגר של הגיבור ארי בן כנען, בכיובו של פול ניומן. עבור המפיק האגדי, עלילותיו של שווימר ב-48, כשהבריח מטוסים ונשק לישראל, שזה עתה הכריזה על עצמאותה, הפכו אותו לגיבור אמריקאי-ישראלי קלאסי. הוא נעל מגפי בוקרים, חבש כובע בייסבול ונהג במכונית פליימות, אלה עשו אותו לנטע זר בישראל הסגפנית, תחת שלטון מפא"י. הוא ניחן ברוח ינקית של יזמות נוסח המערב הפרוע; עסק בהברחות ועבר על החוק האמריקאי. הוא ריכז סביבו ערב רב של הרפתקנים שכללו את בנו של רב, בנקאי, שודד בנקים, עובד מכבסה ואיש סודו של הגנגסטר היהודי באגסי סיגל.

אבל סרט כזה טרם הופק. השיחה בין פרמינגר לשווימר היתה קצרה ונמשכה כחמש דקות. שווימר דחה בנימוס את הרעיון ושילח את המפיק בידיים ריקות בחזרה להוליווד. ב-48 מילאתי את חובתי, ומאז פעלתי למען מדינת ישראל על פי אמונתי והשקפת עולמי", הוא אומר בראיון ל"הארץ", "לא כדי שיעשו עלי סרטים". בכל זאת, שווימר הצנוע, נכנע לדרישה, בעיקר מצד בני משפחה וידידים קרובים, לעשות משהו למען התיעוד ההיסטורי. הוא הסכים לספר את סיפורו לביורגרף ד"ר אנתוני דוד, שעיבד את תולדות חייו לספר מרתק "השמים הם הגבול: אל שווימר מקים התעשייה האווירית" (הוצאת שוקן), המתפרסם בימים אלה בישראל.

דוד, יהודי-אמריקאי המתגורר בירושלים ופעיל עם סרי נוסייבה להקמת אוניברסיטה פלסטנינית-אמריקאית במזרח ירושלים, מספר שהיזמה לספר היתה של הנק גרינשפן, ידיד נפש של שווימר, שהלך לעולמו לפני כ-13 שנים. כחייל משוחרר לאחר מלחמת העולם השנייה נסע גרינשפן מערבה והתנחל בלאס וגאס, אז עיירה קטנה ומנממת בלב המדבר. הוא יסד בה מקומו, "לאס וגאס סאן", היה לאיש יחסי הציבור של באגסי סיגל, שהקים את מלון ההימורים הראשון "סנדס" וחוסל בידי יריבו בעולם התחתון. ב-47 הסכים גרינשפן לנטוש הכל - העסק שהחל לפרוח ומשפחתו - והצטרף לכנופיה של אל שווימר, שהבריחה נשק ומטוסים מארצות הברית דרך מקסיקו, פנמה וצ'כוסלובקיה להגנה ולצה"ל. על ערש דווי, כשהוא איש עשיר ובעל מוניטין - לזכותו נזקף בין השאר המאבק הציבורי והעיתונאי שחיסל את הקריירה הפוליטית של הסנטור ג'ו מקארתי, צייד הקומוניסטים - השביעי גרינשפן את בנו בריאן לעשות הכל כדי שייכתב ספר על שווימר. הספר אמור לראות אור בעתיד גם בארצות הברית. אולי מהספר האמריקאי יתפתח התסריט המיוחל ובסופו של דבר יופק הסרט. אם זה יקרה, תוכל סצנת הפתיחה לשאוב השראה ממגוון של רגעים, שהיו יכולים להיחשב כמכוננים בחייו של אל שווימר.

הטובים לטיס

הראיון עם אל שווימר מתקיים בדירתו המסוגנת בצפון הישן של תל אביב, שבה הוא מתגורר עם רעייתו הנמרצת רינה דגן, שלה נישא בלונדון ב-56. על הקירות תלויות יצירות אמנות, בעיקר של ציירים ישראלים, אחת מהן היא פרי מכחולה של עליזה אולמרט, אשתו של ראש הממשלה. רינה מבקשת להדגיש שאת הציור, שמצא חן בעיניה, רכשה במחיר לא גבוה, לפני שנים אחדות, כשהתיידדה בניו יורק עם עליזה "עוד לפני שהיא היתה מפורסמת ובעלה חלם להיות ראש ממשלה".

למרות 91 שנותיו, אל שווימר, צלול וזוכר את מרבית הפרטים שעיצבו את חייו. אבל זה לא

רק סיפור של מעשי גבורה מסוכנים, יזמות, נועזות, הרפתקנות ופטריטיזם נשגב. זה גם סיפור על אדם שנשק הוא המלה הדומיננטית בחייו. בצעירותו היה מבריא נשק, בחייו הבוגרים היה ליצרן הנשק הגדול ביותר של מדינת ישראל ובתום שירותו הציבורי היה לסוחר נשק פרטי.

הוא נולד בשם אדולף שווימר ב-1917 בניו יורק, בן למשפחת מהגרים יהודית מהונגריה. שמו הפרטי ניתן לו לזכר דודו שמת במלחמת העולם הראשונה. עם עליית אדולף היטלר לשלטון בגרמניה ב-1933, קיצר שווימר את שמו הפרטי לאל. באחד מרגעיו המכוננים, הנחית אביו, רוכל, חופר מנהרות, אמרגן איגרוף וסגן שריף, מהלומה על דוור אנטישמי, בעיירת הדייגים ברידג'פורט בקונטיקט.

במשבר הכלכלי הגדול של 1929 איבד אביו את מקום עבודתו ושווימר נחלץ לפרנסת המשפחה, על חשבון לימודיו. הוא חילק עיתונים בין השאר באבון פילד, מסלול מירוצי סוסים שהוכשר כמשטח נחיתה והמראה למטוסי דו-כנף מדגם "ג'ני", שטייסייהם האמיצים נקראו "מגלחי האסמים", כי הנמיכו עוף. הילד מחלק העיתונים, שנפטר מהציציות, התחבב עליהם והם איפשרו לו לסייע להם בטיפול במטוסים. הוא לא ממש הגשים את חלומו להיות טייס כמוהם, אך גם ללא השכלה פורמלית הוא הפך למקצוען והיה למכונאי מטוסים מנוסה.

עם פרוץ מלחמת העולם השנייה הוא עבר מהחוף המזרחי למפעל מטוסים בנשוויל טנסי, והרכיב בוכנות במנועים. הוא היה בן 22 ובפעם הראשונה בחייו נהנה מרמת חיים שאביו רק חלם עליה. הוא שכר לעצמו בית כפרי רחב ידיים ונהג במכונית מדגם אסקו, אדומה עם גג מתקפל. חבריו, חוואים מקומיים, שלא ידעו על מוצאו היהודי התיידדו עמו ולימדו אותו לצוד חזירי בר ולשתות בורבון מתוצרת בית.

כעבור כשנה מכר את מכוניתו, ארז את חפציו ובמסע דומה לזה שמתואר אצל ג'ון סטיינבק ב"ענבי זעם" עבר לחוף המערבי, שבזכות חלוצי התעופה ביל בואינג בסיאטל ודונלד דאגלס והווארד יוז בדרום קליפורניה, היה למרכז האווירונאוטיקה של המדינה. אל שווימר קיבל עבודה במפעל של חברת "לוקהיד" ששכן בסמוך לאולפני וולט דיסני בברבנק. אחר כך עבר לעבוד אצל יוז ב-TWA.

לאחר שהכריזה ארצות הברית מלחמה על יפן וגרמניה הנאצית, גויסה TWA על עובדיה לצבא ארצות הברית ושימשה בסיס להקמת פיקוד התובלה האווירי. שווימר, מהנדס טיס בדרגת סגן, ביצע במלחמה עשרות גיחות מסוכנות בהובלת ציוד וחיילים לזירות המלחמה. בצד הסכנות, ידעו הטייסים לבלות יפה. בחניית ביניים באירלנד הוא פגש בשחקן-רקדן ג'ון קלי, שלקח אותו לבית הזונות החביב עליו. הזונות שהוחמאו מהביקור של הידוען דרשו ממנו להציג בפניהן קטע מסרטו "שיר אשר בגשם".

בשלהי המלחמה הזדמן לשווימר לבקר במחנה הריכוז ברגן בלזן, שבצפון גרמניה. הביקור במחנה ויומן קולנוע שראה על שחרור אושוויץ, לא רק שזיעזעו אותו אלא הזכירו לו את זהותו היהודית, שאותה ביקש לשכוח. אלה היו אירועים מעצבים במסלול חייו שיוביל אותו לישראל.

בסיום המלחמה הוא שב לעבוד ב-TWA, והגיח לקזבלנקה ולפלשתינה. לימים סיפר על חוויותיו מחוף הים בתל אביב, שבו שתה בירה לשוכרה ובילה בנעימים בחברת נשים. באחת הגיחות האלו, בחניית ביניים בשדה התעופה בלוד, בדרכו חזרה מאסיה, ניגש אליו אלמוני וביקש ממנו למסור מכתב לכתובת בציריך. שווימר מילא את מבוקשו. לימים יגלה כי המכתב נשלח ליהודה ארזי, איש הרכש של ההגנה ובכיר במוסד לעלייה ב'. השניים יפגשו כעבור כשנה בניו יורק: ארזי בזהות בדויה, בשם "מילר", מונה לאחראי על רכישות הנשק בארצות הברית.

המטרה: הרפתקנות

הרגשות שהתעוררו בשווימר בשל הביקור במחנה הריכוז, השליחות למען ההגנה והדיווחים בעיתונות וביומני הקולנוע בניו יורק על מאבקם של היהודים בארץ ישראל, חידדו בו את

ההכרה שעליו לעשות משהו. הוא הגה את הרעיון לרכוש בפרוטות מטוסים ישנים מעודפי המלחמה, להעמיס עליהם פליטים במחנות העקורים באירופה ולהנחיתם במסלולים סודיים שיוכשרו לכך בארץ ישראל. מצויד ברעיון הוא יצר קשר עם שליחי ההגנה בארצות הברית - יהודה ארזי ואחר כך טדי קולק - שהמטה שלהם שכן במלון "14" בניו יורק. במרתף המלון היה מועדון לילה נודע בשם "קופקבנה", שהיה בבעלות משפחת הפשע של לאקי לוצ'יאנו ופרנק סינטרה עשה בו את ראשית צעדיו המוסיקליים.

לאחר שבועות שבהם התדפק על דלתותיהם, וכשהוסר ממנו כל חשד כי אינו סוכן של האף-בי-איי התקבל אל שווימר למחתרת. מאותו רגע הוא לבש ופשט זהויות. פעם היה "מר שנקר", פעם "מר מנואל" ופעם "מר ג'ונסון". הוא קנה ומכר חברות קש שנשאו שמות כמו "סרוויס איירליינס", "פאונדרי אינטרנשיונל" ו"שווימר אוויאטיב". במקום הרעיון להטיס פליטים הוא התבקש להשיג מטוסים, טייסים ונשק. במרוצת 18 החודשים הבאים הוא גייס את חבריו הטייסים לשעבר למשימה. רובם היו לא יהודים. הוא רכש גרוטאות מטוסים ושיפץ אותם. יחד עם גרינשפן קיבל נשק בחינם מסוחר גרוטאות יהודי בהוואי. במבצעים מתוחכמים ומסוכנים - כמה מטוסים התרסקו וחבריו מצאו בהם את מותם - הם הבריחו את המטוסים עמוסים מעבר למשקל המותר בטונות של נשק למקסיקו ולפנמה, מתחת לאפם של סוכני האף-בי-איי שעלו על הרשת. סיפור הכיסוי, שנבנה בעזרת שוחד, היה של הקמת חברת התעופה הבינלאומית של פנמה. משם הוטסו המטוסים - מפציצי בי-17, שכונו "מבצרים מעופפים", וסי-46 לאיטליה ולצ'כוסלובקיה ומשם לארץ ישראל. באחת הגיחות האלו ביולי '48, הפציצו המטוסים את קהיר ועזה. האף-בי-איי הכריז על שווימר וכמה מחברי הרשת "מבוקשים".

בישראל נפגש אל שווימר עם ראש הממשלה דוד בן גוריון ועם עוזרו שמעון פרס, ומונה לסגן מפקד חיל האוויר (סגנו של אהרון רמז) בדרגת אלוף משנה, אף שרשמית לא חויל מעולם לצה"ל. אל שווימר סירב להיות חייל בצבאה של מדינה אחרת, שלא היתה מולדתו. משימתו היתה לארגן את מבצע הטסת מטוסי קרב מדגם "מסרשמידט" שצ'כוסלובקיה הסכימה למכור לישראל. למרות כל הקשיים גם משימה זו הושלמה. בהמשך הוא היה אחראי על רכישתם של מטוסי "ספיטפייר" ו"מוסטנג", תוך הונאת השלטונות בבריטניה. מטוסים אלה היוו את השלד לחיל האוויר של ישראל.

בסיום מלחמת העצמאות, בראשית '49, רובם של המתנדבים האמריקאים חשו שמשימתם הושלמה, ושובו למולדתם. מיעוטם נשארו בארץ והצטרפו לחברת אל-על. שווימר עוד המשיך להיות מעורב ברכישת מטוסי בואינג, גרוטאות למחצה לאל-על ובמבצעים להעלאת יהודי תימן ועיראק. כששווימר החליט לשוב לארצות הברית, אף שידע שמכחים לו שם סוכני האף-בי-איי ומן הסתם בית סוהר, ניסה בן גוריון להניא אותו מלעשות זאת. "למה אתה עוזב, שווימר?" שאל הזקן. "הפרתי את חוקי ארצות הברית ועלי לטהר את שמי", הוא הסביר אף שלאמיתו של דבר הסיבה להחלטתו לעזוב היתה אחרת.

שווימר מאס בסוציאליזם ובביורוקרטיה של מפא"י, שחנקו כל יוזמה פרטית, ובעויות שהפגין אהרון רמז כלפיו וכלפי הטייסים שהביא. בן גוריון הינהן בראשו כמבין וחקר מדוע שווימר טרם למד לדבר עברית. שווימר חייך: "אולי כשאשב מאחורי סורג ובריח יהיה לי פנאי לקורס מזורז בעברית". עד היום הוא לא למד את השפה. הזקן נפרד בהבטחה להעניק לו את "מיטב הסיוע המשפטי שאפשר לקנות כסף".

כשהוא מתבקש להסביר את המניעים שהביאו אותו ואת חבריו לסכן את חייהם ולהפר את החוק האמריקאי למען מדינת היהודים, הוא משיב בלקוניות, "רק רציתי לעזור לעמי". אבל אחר כך כשלוחצים עליו הוא מודה בחיך מבויש כי הדו-קרב במזרח התיכון בין יהודים לערבים הזכיר לו את המערב הפרוע. "עשינו את זה גם למען עוד משהו: הרפתקנות".

שווימר, שבלע בצעירותו בשקיקה את סיפורי הקומיקס על "דיק טרייסי", "קפטן אמריקה" ו"סופרמן", יכול היה גם לדמיין שהוא מין "סופרמן יהודי". כל טייס מתנדב, או משפחתו, קיבלו מהסוכנות היהודית משכורת של 600 דולר לחודש, הון עתק במונחי התקופה. המשקאות והנשים בברים של תל אביב היו בשפע. "למי עוד היתה הזדמנות לשוטט בעולם, לקנות מטוסים ולהעבירם ממקום למקום במבצעי הברחה מתוחכמים? מי עוד הסתובב

בשנת '47 עם מזוודות מלאות דולרים? מיליוני דולרים עברו מיד ליד באותן עסקות".

השמים הם הגבול

אל שווימר חזר למולדתו, דרך מקסיקו. בעיירת הגבול בטיחואנה ליוו אותו נציגי משרד החוץ. בצד האמריקאי של הגבול המתינו לו סוכני האף-בי-איי ועורכי הדין ששכרה עבורו ממשלת ישראל באמצעות הסוכנות היהודית. כתב האישום שהוגש לבית המשפט הפדרלי בלוס אנג'לס, "ארצות הברית נגד אדולף שווימר ואחרים" האשים אותו ועוד חמישה מחבריו (הנק גרינשפן, ליאו גרדנר, ריי סלק, ווילי סוסנוב וסם לואיס) בקשירת קשר והפרה של חוק הניטרליות של הנשיא הארי טרומן מ-47'. סעיף אחר, חמור עוד יותר בעידן המלחמה הקרה, דיבר על כך שהרשת הבריחה מכ"ם סודי לברית המועצות. לבסוף נאלצה התביעה למחוק סעיף זה מחוסר יכולת להוכיח אותו. למרות זאת התיק היה כבד ומרשים - 8,000 עמודים. התביעה הביאה ראיות רבות, שכללו חשבונות קנייה, רישומים בבתי מלון, תמלילי שיחות טלפון שנקלטו בהאזנות סתר, מברקים שצותתו, תצלומים.

"התובע עשה מאמץ גדול לסנן את חבר המושבעים, כך שלא יהיה ביניהם יהודי", אומר שווימר. הוא כמעט הצליח בכך. אחד המושבעים, מרשל קלווין, הפגין עוינות רבה כלפי הנאשמים. הם והפרקליטים שלהם חשדו בו שהוא אנטישמי מוצהר, ולכן הופתעו לחלוטין כשהתברר להם שהוא יהודי ובעצם המלאך המושיע שלהם. אותו קלווין סירב להצטרף לעמדת שאר 11 המושבעים ולהרשיע את הנאשמים. שלוש פעמים הוא לא הסכים לחזור בו מהצבעתו, הכניע מאחורי הקלעים את השופט ואילץ אותו לקבל עסקה. הוא הודיע שיצטרף להכרעת המושבעים בתנאי שהשופט לא יגזור על הנאשמים עונשי מאסר. השופט, שחש שאם לא תהיה הכרעה יאלץ להכריז על ביטול המשפט ופתיחת משפט חוזר, הסכים. הנאשמים נדונו לעונשי מאסר על תנאי, לקנס של 10,000 דולר שהסוכנות היהודית שילמה, ולשליטת זכויות אזרח: הם לא יכלו להתקבל למשרה ממשלתית, והקשה מכל, מבחינת שווימר, להצביע בבחירות. אבל הם לפחות היו בני חורין. כעבור יותר מעשור ביקשו גרינשפן ושאר הנאשמים מהנשיא ג'ון קנדי חנינה וזכויותיהם הוחזרו להם. שווימר סירב לבקש חנינה. "לא ראיתי את עצמי עבריין", הוא אומר. זכויותיו הושבו לו רק כעבור כ-50 שנה, אז חן אותו הנשיא ביל קלינטון בלי ששווימר עצמו יפנה אליו בבקשה רשמית. מי שעשה זאת במקומו היה בריאן גרינשפן, שהיה בן מחזור של קלינטון בבית הספר למשפטים.

שווימר ידע שבגלל עברו והרישום הפלילי שלו הוא יתקשה לחזור לעבוד ב-TWA. הוא החליט להקים מחדש את העסק לשיפוץ מטוסים שהיה לו בברבנק. גרינשפן ששב לעסקי העיתונות שלו בלאס וגאס, הלווה לו הון התחלתי של 10,000 דולר. לכאורה הכסף בא מווילבור קלרק, בעליו של מלון הקזינו "דזרט אין", אבל למעשה זה היה כספו של גנגסטר יהודי אחר, מו דליץ מקליבלנד, הבעלים האמיתיים של המלון והקזינו. שווימר קרא לחברה בשם חדש "אינטרנשיונל איירווייז" וקיווה לעשות עסקים עם אל-על. אבל היה זה קצת מוגזם לראות במוסך, שנועד לשפץ מטוסים ומנועים, חברת תעופה לכל דבר.

בקליפורניה של ראשית שנות החמישים השמים היו יכולים להיות הגבול עבור גבר צעיר, עם חושים של יזם ונכונות לעבוד קשה. עובדיו הראשונים היו שוב חבריו טייסי הקרב והתובלה ממלחמת העולם השנייה ומישראל. כולם התגוררו בבית החווה המפואר ששכר מכוכבת קולנוע, הזמרת ג'נט מקדונלד, לשווימר היתה מכונית קדילק ספורט לבנה ולאחר העבודה הם מיהרו למועדון ריקודים בהוליווד. הם חיו במין קומונה עירונית אך כנערי שעשועים. אפשר לשער כי אם היה נשאר בקליפורניה היה שווימר הופך לאחד מאותם יזמי תעופה שאמריקה, אז עדיין "ארץ ההזדמנויות", הצמיחה מקרבה בסיטונות. אלא שאז שוב נשמע מקרוב משק כנפי ההיסטוריה.

הטלפון צילצל כשהוא ישב עם חברים בביתו המפואר בפרבר של לוס אנג'לס, לגם וויסקי והיה מוקף בנערות בלונדיניות. על הקו היה שמעון פרס, שביקש ממנו לבוא מיד לפגישה דחופה עם ראש הממשלה דוד בן גוריון המסייר בשליחות הבונדס בארצות הברית. באותו מפגש שאל אותו בי-ג'י אם כבר התחיל ללמוד עברית וסוכם לעשות את הבלתי אפשרי. אל שווימר יעלה לישראל, שרבים מאזרחיה נאנקו ממשטר צנע, התגוררו במעברות ויקים בה יש מאין תעשייה אווירית מודרנית כמו באמריקה.

"הסכמתי לבוא", הוא אומר, "ואני לא כל כך מבין עד היום מדוע". בכל זאת נראה כי הסנטימנט היהודי, חדות היצירה שיש בהקמת משהו חדש יש מאין והמפגשים שהיו לו עם המוות שלימדו אותו שכסף זה לא הכל בחיים, עשו את שלהם. נראה גם, כפי שיתברר בפרקים אחרים של חייו, שיש בשווימר יסודות של פנטזיונר, שמאמין כי אפשר להתגבר על כל מכשול ולהעפיל לכל פסגה.

"לא דרשתי שום תנאים מיוחדים עבורי", הוא נזכר, "רק דרשתי שזה יהיה בקנה מידה אמריקאי עם ארגון ומנהלה אמריקאיים. בלי פרוטקציות. בלי חלוקת משרות לעסקנים פוליטיים. זו היתה צריכה להיות חברה פרטית שתפעל על בסיס קפיטליסטי".

כמובן, שזה לא קרה. "בדק" הוקמה כחברה ממשלתית וסבלה מכל מחלות הילדות של ישראל המפא"יניקית: הבטחות שלא כובדו, כספים שלא הגיעו, לחצים פוליטיים, צרות עין. לוי אשכול, שר האוצר שנדרש לממן את הפנטזיה, אמר לשווימר "אתה לא נורמלי". מחליפו פנחס ספיר העיר באחת משיחותיהם "אנחנו לא יודעים לייצר נורה אז אתה רוצה לבנות מטוסים?"

אך למרות כל זאת, וכנגד כל הסיכויים הפכה בדק ל"תעשייה האווירית של ישראל" - יצרנית הנשק הגדולה ביותר במזרח התיכון ואחת הגדולות בעולם. למעשה כמעט כל מערכת נשק אסטרטגית שיש היום לישראל היא פרי היוזמה והחוצפה של אל שווימר והחזון של שמעון פרס, שהעניק לו את הגיבוי הפוליטי והפך לידידו, עד היום; ממטוסי הנשר ואחר כך הכפיר, שנבנו על בסיס גניבת תוכניות המיראז' הצרפתי. אגב בניגוד להנחה הרווחת, הראשון שהצליח לשכנע את המהנדס השווייצרי אלפרד פראונקנט להפוך למרגל שיספק לישראל את תוכניות המטוס היה אל שווימר. מי שיעץ לו לעשות זאת, מגלה שווימר, היה לא פחות ולא יותר ממרסל דאסו, תעשיין המטוסים והנשק היהודי-צרפתי, שכאב את כאבה של ישראל על אמברגו הנשק שהטיל נשיאו שארל דה גול, ערב מלחמת ששת הימים.

בהמשך, כנטען בתקשורת העולמית, היה זה טיל הקרקע-קרקע הצרפתי ששווימר ופרס יזמו את רכישתו מדאסו - טיל שימש בסיס לפיתוח משפחת טילי יריחו, שעל פי פרסומים זרים, מצוידים בראשי חץ גרעיניים. כשבן גוריון שאל את עוזריו אם זה אפשרי, טען משה דיין, שלא חיבב במיוחד את שווימר כי "שווימר חולם. זה לא אפשרי. זה ידרוש משאבים גדולים מדי. אני מציע לשכוח את זה". והיו גם המכ"מים ומערכות האווירונאוטיקה שמייצרת ישראל או טילי הים-ים "גבריאל" ומטוס התובלה "ערבה", שהוכח ברבות הימים כמיזם ראוותני ובלתי כדאי. מהביוגרפיה של שווימר מתברר גם כי כבר ב-60' הוא הגה את הרעיון העולמי של בניית מטוס מנהלים סילוני. כשהוא מלווה במהנדס הראשי שלו משה ארנס הלך שווימר לווייליאם ליר, בונה מטוסים אמריקאי שחי בשווייץ, וזה אמר לו שהרעיון הוא "תת רמה". שלוש שנים לאחר מכן, הוציאה חברת "ליר" לשוק הבינלאומי את מטוס המנהלים הראשון בעולם.

דין יכול ללכת לעזאזל

אף ששווימר סיפר לביוגרף שלו כי משכורתו לא היתה גבוהה מזו של נהג אוטובוס, הרי אורח חייו, גם אם היה צנוע במונחים אמריקאיים, ניקר את עיניהם של רבים בישראל. היה לו בית מידות בסביון, שנרכש עוד כשהמקום נחשב עדיין לישוב חקלאי. היה לו חשבון הוצאות פתוח בנסיעותיו בחו"ל ומעל לכל הוא היה הקיסר הכל-יכול של התעשייה האווירית, מעין מושל של מדינה בתוך מדינה. לא פחות חמור, בעיני יריביו הוא היה בן בריתו של שמעון פרס. לא פעם בשנות השישים הוא נאלץ להדוף את מי שחמדו לגזול את כיסאו. פעם היה זה עזר ויצמן ופעם מחליפו בחיל האוויר מוטי הוד. שבועות אחדים אחרי מלחמת יום הכיפורים דרש הוד בלי למצמץ משווימר לפנות לו את התפקיד. "בחייך אל, עשרים שנים זה המון זמן", אמר.

"טוב, אני מוכרח להודות", רשף שווימר, "שיש לך ביצים, אבל שכל אין לך. אתה לא תקבל את התפקיד שלי".

"תבין", הוד לא הרפה, "ויצמן ודיין הם שהגו את הרעיון. אתה יוצא ואני נכנס. זה מה שויצמן ודיין רוצים".

"דיין יכול ללכת לעזאזל", סיים שווימר את השיחה.

כעבור זמן מה נקלע שווימר לחתונה שבה נכח גם שר הביטחון דיין. שווימר, אולי בהשפעת אלכוהול, כמו במערבון זול, נטל כיסא, שבר את רגליו על השולחן וביקש להכות את דיין. עזר ויצמן, שנכח גם הוא בחתונה התערב ומנע את הקטטה.

המלחמה הצילה את שווימר. פיטוריו נמנעו אך לא לאורך זמן. כעבור כארבע שנים, בעקבות המהפך ועליית הליכוד לשלטון, הצליח שר הביטחון עזר ויצמן לסלק את שווימר ממפעל חייו. בארבע השנים האלו שקד שווימר, בגיבוי שמעון פרס כשר הביטחון, על טיפוח הקשרים הצבאיים עם איראן של השאה ועם דרום אפריקה על משטר האפרטהייד הגזעני שלה. גולת הכותרת של שיתוף הפעולה ההדוק היתה הנכונות של ישראל להקים לאיראן תעשייה אווירית, לטענת פרסומים זרים, ולפתח עמה במשותף גרסה משופרת של "יריחו". את דרום אפריקה, כנטען בספר ובתקשורת העולמית, ישראל הסכימה לחמש בטילי יריחו עם ראשי חץ מיוחדים.

גם כיום, אין לשווימר התלבטויות מוסריות בעניין החלק שלקח בקשרים המפוקפקים עם שתי המדינות ובמיוחד עם המשטר הגזעני של פרטוריה. "בכל שנתי בישראל פעלתי תמיד בשירות המדינה" הוא אומר, "עשיתי זאת תמיד באישור מלא של המנהיגים".

ולדעתך זה היה מוצדק?

"כן, זה היה מוצדק. ישראל עשתה עסקים טובים ונהנתה מפירות פוליטיים ואחרים".

כמו אספקת אורניום מדרום אפריקה בתמורה, כפי שנטען בפרסומים זרים?

"לא אכנס לפרטים ולא אדבר על שום דבר שקשור לתוכנית הגרעין של ישראל".

שש הנקודות של המלך פאהד

בגיל שישים, מריר על שנושל מתפקידו, כשהוא במלוא אונו, פרש שווימר מהתעשייה האווירית ופנה לעסקים פרטיים. הוא לא עשה בהם חיל גדול. גם כאן נישא על כנפי יצר ההרפתקנות וההימור. מיזם אחד כזה שבו שהשקיע עם הנק גרינשפן וגנגסטר ממשפחת ג'ו בונאנו היה של פיתוח תרופה ניסיונית בשם "לטריל" נגד מחלת הסרטן. לרגע היה נדמה שהרופאים (בהם הישראלי ד"ר דוד רובין) שבקסמם נשבה שווימר מצאו מזור למחלה הממארת. שווימר חשב שזו תהיה ההמצאה הגדולה ביותר של הרפואה מאז האספירין. השחקן סטיב מקווין הסכים לשמש שפן ניסיונות במרפאה שהקימו במקסיקו והרעיף שבחים בתוכניות טלוויזיה על "התרופה שהצילה את חייו". כעבור כחודש הוא מת ממחלתו.

במקביל היו מעייניהם שלו ושל הנק גרינשפן נתונים כבר לרעיון הרפתקני חדש. גרינשפן התוודע לאיל ההון הסעודי עדן חאשוגי שנחשב אז לאיש העשיר ביותר בעולם, ומי שנהנה מקשרים הדוקים עם בית המלוכה הסעודי. גרסה זו של שווימר סותרת את התפארותו כל השנים של יעקב נמרודי, נספח צה"ל לשעבר בטהראן ואיש העסקים המרכזי עם איראן בשנות השישים והשבעים, כי הוא זה שהכיר את חאשוגי והציג אותו לישראלים. לפי שווימר, גרינשפן הוא שהכיר את חאשוגי, הציג אותו בפניו, ושווימר הביאו לנמרודי. שווימר הכיר את נמרודי עוד מביקוריו באיראן לקידום המיזמים המשותפים.

לחאשוגי היה כבר הכל: מיליארדים בחשבונות הבנק, מטוס פרטי, יאכטה ענקית, שובל של נערות ליווי שנכרך אחריו, וכעת הוא ביקש לשחק במגרש של הפוליטיקה הבינלאומית. הוא הביא להם מסר מירוש העצר פאהד כי סעודיה תהיה מוכנה לחתום על הסכם שלום עם ישראל תמורת נסיגה מכל השטחים ובתמורה להנפת דגל סעודי על המסגדים בהר הבית בירושלים. סעודיה, הבטיח חאשוגי, תשקיע מאה מיליארד דולר בתוכניות שיקום וסיוע

כלכלי. כל זה אמור היה להיות מושג בפגישה בארבע עיניים במרפאה בקליוולנד, בין הנסיך פאהד לראש ממשלת ישראל מנחם בגין. שווימר נועץ בפרס, שהיה אז יו"ר האופוזיציה וזכה לתמיכתו ברעיון. מעודדים, אירגנו נמרודי ושווימר פגישה עם בגין, שבדיוק אז חזר עטור תהילה מוועידת קמפ דייוויד, בה גובש הסכם השלום עם מצרים.

בגין לא הופתע ממה ששמע. הוא כבר ידע על תוכנית השלום בת "שש הנקודות" של פאהד מהמוסד. הפגישה נחלה כישלון. בגין מיאן לשמוע על נסיגה מהגדה וממזרח ירושלים ועל הנפת דגל סעודי בהר הבית. הוא גם סירב להיפגש עם יורש העצר הסעודי. "תגידו לו", הבהיר בגין, "שכמו כל ערבי הנסיך פאהד והמלך חאלד מוזמנים להתפלל בכיפת הסלע ובלבד שלא יניפו את דגלם". ויצמן השתתף בפגישה יחד עם גיסו משה דיין, עתה שר החוץ בממשלת בגין. אבל בעוד שויצמן הביע את תמיכתו ברעיון התנגד לו דיין בתוקף. שווימר שב לביתו בסביון ואמר בזעם לרינה אשתו, "הבן זונה שוב קילקל הכל", והתכוון לדיין.

אבל הכישלון לא ריפה את ידי הצמד שווימר-נמרודי. הם חברו לבוב גוצ'ונה, מו"ל הירחון הפורנוגרפי "פנטהאוז" כדי לקדם מיזם חדש, שבדיעבד התברר כמופרך גם הוא. הם האמינו למדען אמריקאי שני במחלוקת בשם רוברט בוסארד כי ניתן להקים כור היתוך, שייצר אנרגיה בלתי מוגבלת בלי זיהום אוויר, בלי קרינה רדיואקטיבית ובלתי תוצרי הלוואי של חומר בקיע המשמש לייצור פצצת אטום. פרופסור אדוארד טלר, ממציא פצצת המימן נתן את ברכתו למיזם ותלמידו שר המדע והאנרגיה, יובל נאמן, הסכים להפוך את ישראל למעבדת ניסוי. גם ראש הממשלה שמעון פרס, כשלעצמו פנטיוזנר טכנו-מדעי לא קטן, האמין ברעיון. להקמת הכור בחולות אשדוד נדרשו כ-150 מיליון דולר שלא נמצא להם מממן והמיזם נכשל.

אספרסו קצר

ב-81', בהשראת חאשוגי, חברו שווימר ונמרודי לעוד רעיון מגלומני. חאשוגי הציע לכורש ריזא, ה"בייבי שאה", בנו של השאה שהודח מהשלטון, לסייע לו לארגן פלישה צבאית שתדיח מהשלטון בטהראן את חומייני וכוהני הדת שלו. הלה כמובן התלהב ותמך ברעיון. השלושה, חאשוגי, שווימר ונמרודי, שהיו כבר שותפים בחברה בשם "איגל אינטרנשיונל" גיבשו את העקרונות הבאים לפעולה: חאשוגי ישיג מימון סעודי לפרויקט. בכסף ירכש מישראל נשק. סודאן תהפוך למחסן נשק עצום שיסופק לא רק למורדים נגד משטרו של חומייני, אלא גם נגד כל משטר אנטי-מערבי באזור ובראש ובראשונה משטרו של מועמר קדאפי בלוב. הרעיון החל לקרום עור וגידים כששר הביטחון אריאל שרון, מגלומן אסטרטגי בזכות עצמו, נתן לו את ברכת הדרך. במאי '82, התקיים מפגש חשאי בקאנטרי קלאב בקניה, שהיה שייך לחאשוגי. במפגש השתתפו אריאל שרון ואשתו לילי, מנכ"ל משרד החוץ דייב קמחי, שהוכנס בסוד התוכנית, נשיא סודאן ג'עפר אל נומיירי וראש שירותי הביטחון שלו גנרל עומר אל טייב. עוד קודם לכן השיגו נמרודי ושווימר את הסכמת נומיירי כי המוסד יקים תחנה בחרטום שתארגן את עליית יהודי אתיופיה לארץ.

אבל המוסד לא היה מרוצה מכך שאנשים פרטיים כמו נמרודי ושווימר פועלים מאחורי גבם. ראש המוסד יצחק חופי, באישור מנחם בגין, שלח את סגנו נחום אדמוני למרוקו להזהיר את הבייבי שאה, כי "הוסמכתי לומר לך שהישראלים שעמם נפגשת אינם מייצגים את ממשלת ישראל". גם מלחמת לבנון שפרצה כעבור חודש המיתה כל סיכוי לממש את הרעיון הגרנדיזי. עוד הרפתקה של שווימר לא עלתה יפה.

אבל לא שוחר הרפתקאות כמו שווימר יאמר נואש. כעבור כשנתיים חברו שלושת המוסקטרים, כשגם הפעם על הכוונת איראן. אלא שהפעם המבצע לא כוון נגד איראן אלא בעדה. כשהם נהנים מרוח גבית של שמעון פרס שנבחר ב-84' לראשות הממשלה בממשלת ליכוד לאומי, הם הגו את העסקה שתזכה לימים לכינוי "איראנגייט". ידידותם רבת השנים של פרס ושווימר והעובדה ששווימר היה פעיל במטה הבחירות של פרס לא הזיקו כמובן. אבי הרעיון היה איראני מפוקפק בשם מנצ'ור גורבניפאר שהיה בעבר קצין ב"סאוואק", שירות הביטחון הידוע לשמצה של השאה, שהפך את עורו והיה למשתף פעולה עם שירותי המודיעין של חומייני. גורבניפאר, משרתם של אדונים רבים, סוחר נשק וסוחר שטיחים שישב באירופה, התקשר לחאשוגי וביקש כי יסייע לו לרכוש נשק כדי להציל את איראן

מתבוסה במלחמה עם עיראק. חאשוגי פנה לנמרודי ושווימר שהחלו לגלגל את הרעיון. כשאישר פרס לשווימר ונמרודי להביא לישראל את גורבניפאר התעוררה פרשה חדשה. חיזבאללה החלו לחטוף בלבנון בני ערובה אמריקאיים ומערביים. לא לקח לגורבניפאר זמן רב להבין שישראל לא תוכל למכור נשק לחומייני, שמחרף ומגדף אותה השכם והערב. בלי למצמץ פעמיים הוא שלף "שפן" חדש. תמכרו לנו נשק ובתמורה איראן תדאג לשחרר את בני הערובה המוחזקים באיראן.

שווימר ונמרודי עטו על ההזדמנות שהעניק להם גורבניפאר. גם פרס השתכנע. מה עוד שגורבניפאר במתק שפתיו הבטיח כי בסופו של התהליך יתחזקו באיראן המתונים וישפרו את יחסיהם עם המערב וישראל. העובדה שהמוסד והסי-איי-איי הגדירו את גורבניפאר כ"שקרן פתולוגי" לא פגמה בהתלהבות. כל מה שנותר לפרס זה להשיג את הסכמתם של שר הביטחון, יצחק רבין, הספקן והחשדן, ממלא מקומו, שר החוץ יצחק שמיר, ובעיקר האמריקאים.

במחצית '85 הצליח פרס לשכנע את כולם והעסקה יצאה לדרך. ישראל סיפקה טילי טאו נגד טנקים שהועמסו על ספינות ומטוסים ששכר שווימר. ארצות הברית הבטיחה להחזיר לישראל את הציוד שנמכר. איראן שילמה באמצעות חשבונות בנק בשווייץ שעליהם פיקח נמרודי והורתה לחיזבאללה לשחרר כמה בני ערובה. ושוב יכול היה שווימר לחוש את האדרנלין והמתח, כמו בימים הטובים ההם של מבצעי הברחות הנשק לישראל. אלא שעד מהרה השתבשו הדברים. אחד המטוסים העמוסים בנשק עבור איראן נתקע בלי דלק באיים האזורים וצוותו נותר בלי כסף, ושווימר נאלץ לרוץ לסניף הבנק בתל אביב כדי להעביר אלפי דולרים לטייס. אחר כך נשלח מתל אביב משלוח של טילי הוק ישנים. האיראנים, שחשבו כי המתווכים משטים בהם, איימו להרוג את נמרודי אם לא יחזיר את המקדמות שקיבל. כשהוא מאוים על ידי שני איראנים חמושים, הובל נמרודי מחדרו בבית מלון בז'נווה לסניף הבנק ושם הורה להעביר את הכסף לחשבון האיראני.

המבצע ששווימר ונמרודי העניקו לו את השם "אספרסו" בא לקצו. רבין מאס במה שראה כמבצע של חובבנים והתנער מהשניים. הוא דרש שהאחריות להמשך המבצע תעבור לידי עמירם ניר, היועץ לענייני טרור של ראש הממשלה פרס. פרס, ידידו בנפש של שווימר, לא התנגד. "אל, שמעון סילק אותנו מהמבצע", זעק נמרודי.

גם שווימר יודע כי פרס נטש אותו אך אינו מוכן עד היום, לומר זאת. הוא עדיין שומר לו אמונים. "איני מריר כלל וכלל", הוא אומר, "שמעון ממשיך להיות חבר טוב שלי".

בסופו של דבר גם מבצעו של ניר בא לסיומו, כשעיתון פרו-שיעי בלבנון חשף את פרטי העסקה והעמיד במבוכה את ממשל הנשיא רונלד רייגן שהבטיח כי לעולם לא ייכנע לסחטנות הטרור. בארצות הברית הוקמו ועדות חקירה שגילו כי הכספים שנצברו בעסקות הנשק עם איראן שימשו את הממשל למימון לא חוקי, בלי אישור הקונגרס, של רכישות נשק למורדי הקונטראס בניקרגואה. בישראל ביקשו ועדות ובודקים שונים לברר אם אכן ניסו פקידי משרד הביטחון לשטות בשווימר ונמרודי ובאמצעותם באיראנים כשמכרו להם סחורה משומשת. תשובה מוסמכת לכך לא ניתנה, אף שיצחק רבין סיפר לכותב שורות אלה כבר ב-87 כי חלה אי הבנה. לישראל לא היו במחסניה טילים משופרים ולכן לא יכלה למלא את דרישת האיראנים. כמו כן התברר כי נעלמו במהלך העסקות כשלושה מיליון דולר. החשד נפל על נמרודי, שהכחיש זאת נמרצות. מאוחר יותר הוא אף האשים כי הכסף התפוגג דווקא בעת שניר ואיש הקשר האמריקאי שלו קולונל אוליבר נורת, היו אחראים על המבצע. הוויכוח בין נמרודי לניר התפתח במרוצת השנים לעוינות בין משפחת נמרודי, שבבעלותה "מעריב" למשפחת מוזס (עמירם היה נשוי לג'ודי ניר-מוזס-שלום) בעלי "ידיעות אחרונות". שווימר אומר כי הוא מאמין לנמרודי, "נמרודי היה אחראי על הכספים ואני על המטוסים. בכל מקרה לא הרווחתי כלום מהעסקות".

כשנתיים לאחר מכן מצא ניר את מותו בתאונת מטוס במקסיקו, לשם טס לקידום עסקיו בגידולי אבוקדו. מאז רוחשת חרושת שמועות ותיאוריות קשר כי ניר לא מת בתאונה אלא שבמטוסו הוטמנה פצצה והוא בעצם נרצח. לפי שמועה אחת עשו זאת אמריקאים, בשליחות ג'ורג' בוש האב (אז סגן נשיא ומועמד לנשיאות), שחששו כי ניר יודע יותר מדי על חלקו של

בוש בפרשה ואם ידבר ייפגעו סיכוייו בבחירות. לפי שמועה אחרת, עסק ניר בסחר בנשק ולא בחקלאות ונרצח בידי סוחרי נשק שהיו יריביו. שווימר אומר שהוא אינו "מאמין לכל תיאוריות הקשר, ואני סבור כי ניר לא נרצח אלא באמת ובתמים מת בתאונת מטוס".

במבט לאחור, בסיכום שישים שנות פעילות בשרות ישראל, אתה מתחרט על משהו?

"לא. אולי אפשר היה לעשות דברים כאלה או אחרים קצת אחרת, אך איני מתחרט. אני את שלי עשיתי".*

כל הזכויות שמורות, "הארץ" ©

סגור חלון